

Kriminalni življenjski stil — motivacija in mišljenje

Gorazd Meško*

Članek predstavlja izsek teorije kriminalnega življenjskega stila avtorja G. D. Waltersa, ki nam predstavlja nastanek kriminalnega življenjskega stila kot proces. Pomembno vlogo v nastanku kriminalnega življenjskega stila imajo sekundarno organizirani motivi in spoznavni vzorci. Sekundarno organizirani motivi se razvijajo skozi proces socialnega učenja, skozi izkušnje. Spoznavni vzorci so specifične oblike zaznave, sprejemanja in predelave informacij iz zunanjega sveta o okolju in nas samih. Avtor članka je trditev teorije kriminalnega življenjskega stila, navedenega avtorja, preizkušal z metodo intervjuja v Kazenskem popoljševalnem domu na Dobu pri Mirni in sicer z obsojenci povratniki. Po opravljenih intervjujih z obsojenci je ugotovil, da pri njih 'delujejo' sekundarno organizirani motivi jeze/upora, moči/nadzora, vznemirjenosti/zadovoljstva in pohlepa/lenobe ter spoznavni vzorci ublažitve, 'reza', jemanja pravice, usmerjenosti v moč, sentimentalnosti, nadoptimizma, spozavne lenobe ter protislovnosti

Ključne besede: kriminalna kariera, kriminalni življenjski stil, storilci, sekundarno organizirani motivi, spoznavni vzorci, socialno učenje, obsojenci, raziskava.

UDK 343.911, 343.95

1. Uvod

V članku bom predstavil temeljne pojme teorije kriminalnega življenjskega stila avtorja Glenna D. Waltersa in pomen motivacije za kriminalna dejanja, predvsem štiri sekundarno organizirane motive in osem kognitivnih vzorcev, ki so značilni za prestopnike, in kažejo specifične načine mišljenja prestopnikov, predvsem povratnikov, za katere je možno upravičeno domnevati, da je kriminaliteta njihov življenjski stil.

2. TEORETIČNA OPREDELITEV PROBLEMA

Predstavljen bo teoretični model razvoja kriminalne odločitve, po katerem imajo osrednjo vlogo sekundarno organizirani motivi in kognitivni vzorci, ki so značilni za osebe s »criminal life style«. Tovrstno strukturo predstavlja avtor Glenn D. Walters.

2.1. Motivacija

Ko proučujemo individualni psihološki vidik prestopniškega vedenja, je eno bistvenih vprašanj motivacija za kriminalna dejanja. Ključno kategorijo razumevanja človekove motivacije predstavlja pojem »želje«, ta pa v motivacijskem ciklusu pomeni tisto točko, ki ga deli na dva ostro ločena dela: prvi del je faza želje, ki zajema biološke, psihološke in socialne procese — ti vodijo k pojavljanju želje v zavesti človeka (potreba, občutek, želja), in drugi del akcije in tiste procese, ki pripeljejo do tega, da

oseba stori (ali ne) dejanje, s katerim zadovolji oz. uresniči željo.

Težko je odgovoriti na vprašanje, zakaj prestopniki storijo kazniva dejanja. Zvonarevič¹ je poskusil odgovoriti, zakaj večina ljudi teh dejanj ne izvrši in omenja naslednje vzroke:

- nimajo »grešnih« želja,
- nimajo priložnosti,
- nimajo zanj, spretnosti, veščin,
- nimajo energije, vztrajnosti,
- nimajo čustvene stabilnosti,
- imajo sistem moralnih norm,
- se bojijo sankcij in kazni.

Vsa osebna dejavnost vpleta motivacijski proces in se razvija tako rekoč med nastajanjem potreb in njihovim zadovoljevanjem, med pobudami in cilji (pri tem moramo misliti tako na primarne, fiziološke in psihološke). Končno pomeni motivacija v najširšem smislu smerno, dinamično vedenjsko sestavino, ki je značilna za vse organizme, od amebe do človeka; vsi po vrsti morajo vzdrževati bodisi fiziološko ravnovesje organizma (to je največkrat homeostatično) bodisi psihološko (največkrat dinamično in progresivno) ravnovesje. Vsi so zgrajeni tako, da se odzovejo na porušeno ravnovesje in ga skušajo ponovno vzpostaviti — včasih na isti, tj. prejšnji ravni (homeostaza), včasih na novi, višji ravni (dinamično ravnovesje). Motivacija je proces, ki zajema tako spodbujanje kot njeno usmerjanje.²

Motivirano ravnanje je precej zapleteno, obstajajo nekateri elementi, ki so značilni za vsa motivirana dejanja oz. aktivnosti. Ti elementi pomenijo bistvo t.i. motivacijske situacije, v kateri poteka motivacijski proces.

* Gorazd Meško, dipl. defektolog za MVO, asistent na Višji šoli za notranje zadeve, Kotnikova 8, 61000 Ljubljana.

¹ Zvonarevič, M., Socijalna psihologija, str. 778.

² Musek, str. 263.

Prvi pogoj za izvajanje kakršnekoli motivirane aktivnosti je ustrezna **energetska podlaga**. Motivirane dejavnosti, kot tudi nobene druge dejavnosti, brez porabe energije seveda ni.

Druga sestavna prvina motivacijske situacije je **potreba**, tj. fiziološki ali psihološki primanjkljaj, ki ga je treba izravnati, da bi lahko ponovno vzpostavili ravnovesje z okoljem in lastnimi zahtevami. Pojem potrebe se vselej nanaša na pomanjkanje ali porušenje fiziološkega ali psihološkega ravnovesja.

Potreba sama večkrat še ne zadošča, da bi se sprožila nadaljnja motivacijska dejavnost. Po pravilu morajo biti za to bolj ali manj specifični sprožilni dejavniki, ki jih dokaj ustrezno lahko imenujemo **pobudnike**. Potreba lahko obstaja, vendar je ne skušamo zadovoljiti, če nas k temu ne izzove ustrezni pobudnik. Lahko smo npr. žejni, vendar se odpravimo pit šele, ko zagledamo v časopisu reklamo za pivo. Vsekakor kaže, da je zgolj zavestno ovedenje potrebe velikokrat že lahko pobudnik motivacijske aktivnosti.

Pobudniki sprožijo **motivacijsko dejavnost**, ki je naslednji nujni element motivacijske situacije. Gre za dejavnost, ki je v končni fazi usmerjena k doseganju motivacijskega cilja. Ta dejavnost vključuje npr. iskanje cilja, ravnanje s sredstvi, ki so potrebna za doseg cilja, izbiranje ciljev, itn.

Motivacijski cilj je vsak predmet, dejavnost ali drug pojav, h kateremu je usmerjena motivacijska dejavnost in s katerim zadovoljimo potrebo. Seveda je narava ciljev kaj različna, odvisno npr. od tega, ali gre za zadovoljevanje fizioloških ali psiholoških potreb. Motivacijska cilja sta lahko dve povsem različni stvari, kot sta npr. pitje vode in pohvalni izraz spoštovane osebe.

Navedeni elementi pomenijo situacijski okvir, v katerem poteka vsako motivirano dejanje. Prav lahko pa si to delovanje predstavljamo tudi kot proces, ki poteka v nekaj zaporednih fazah. Prvo fazo lahko poimenujemo nastajanje in pojavljanje potrebe, naslednjo pobujanje in izvajanje motivacijske dejavnosti in zadnjo zadovoljitev potrebe. Z doseganjem cilja se konča izvajanje motivacijske dejavnosti in sproži zadovoljitev potrebe.³

Waltersova teorija kriminalnega življenjskega stila domneva, da je strah glavni motiv vedenja. Človekovo vedenje je motivirano z različ-

nimi strahovi, bojznimi in dvomi za lasten obstoj.⁴

Adler je eden prvih teoretikov, ki trdijo, da imajo manjvrednostni kompleks vsi ljudje. Adler poudarja, da v svet (družbo) vstopamo kot manjvredna bitja, obkroženi z osebami, ki so večje in bolj izkušene od nas. Večina nas se uči skozi kompenzacijo (Adler 1927). Na drugi strani osebe, ki živijo kriminalni življenjski stil se nikoli ne soočijo temeljnim eksistencialnim strahom, ampak skrivajo svoje skrbi s pretiravanjem v izkazovanju drznosti in nadmoškosti (ultramascularity).⁵

Smer našega ravnanja je odvisna od niza dejavnikov. Pojem motiva lahko morda rezerviramo za vse tiste organizmične dejavnike in dispozicije, ki narekujejo smer našega ravnanja in doživljanja. Takšno pojmovanje motivov je dovolj splošno, da zajame tako instinktivne potrebe kot zavestne želje in hotenja.

Tudi sicer se zdi takšno pojmovanje motivov upravičeno. Če ne bi obstajale organizmične usmerjevalne strukture, si ne bi mogli razložiti, zakaj nas nekateri cilji privlačijo in drugi ne, zakaj imajo nekateri že takoj po rojstvu ojačevalno moč in vrednost (primarni motivi), drugi pa lahko prav takšno ojačevalno vrednost pridobijo v teku izkušenj (sekundarni motivi).⁶ Walters trdi, da je strah primarni motiv, zaradi katerega oseba prične s storitvami kaznivih dejanj. Tu gre za strah pred odgovornostjo, obveznostmi, intimitetjo in neuspehi v konvencionalnem svetu. Ta strah se včasih kaže kot oblika želje imeti pod kontrolo situacijo, ki je za posameznika neobvladljiva.⁷ Iz primarnega motiva strahu se razvijejo štirje sekundarno organizirani motivi, ki so značilni za osebe s kriminalnim življenjskim stilom. Ti bodo predstavljeni v naslednjem poglavju.

2.2. Sekundarno organizirani motivi

Sčasoma se primarni motiv strahu razveje v štiri sekundarno organizirane motive, ki so: jeza/upor, vznemirjenost/zadovoljstvo, moč/nadzor in pohlep/lenoba. Obstaja visoka korelacija med sekundarno organiziranimi motivi in specifičnimi kaznivimi dejanji. Sekundarno organizirani motivi predstavljajo bistveni del faze ovrednotenja oz. odločanja za kriminalno dejanje.

⁴ Walters, str. 112.

⁵ Walters, str. 112.

⁶ Musek, Osebnost, str. 264.

⁷ Walters, str. 112.

³ Musek, str. 265.

2.2.1. Jeza/upor (anger/rebellion)

Človeško vedenje, vključno s kriminaliteto, je veliko bolj pogojeno s socialnimi kot s psihološkimi potrebami. V skladu v tem je H. A. Murray razvil teorijo, ki govori, da je človekovo vedenje posledica naučene motivacije. Eno od socialnih potreb je Murray imenoval avtonomijo, ki vsebuje ne samo zagovarjanja neodvisnosti, temveč tudi uporniško vedenje proti avtoriteti in vplivu drugih. Pri osebi, ki ji kriminaliteta predstavlja življenjski stil, se avtonomija kaže skozi motiv jeze in upora. Za njo je kriminaliteta sprostitev jeze, refleksija njene frustracije in izražanje uporniškega vedenja proti avtoriteti družbe.⁸

2.2.2. Moč/nadzor (power/control)

Motiv moči je prav tako primeren za diskusijo v smislu moči in kontrole kot sekundarnega motiva za kriminalna dejanja. Motiv moči se kaže v želji imeti pod kontrolo druge ali na nje vplivati. Kontrola je lahko fizična ali psihična, posredna ali neposredna.

Motiv moči ima pomembno mesto v življenju osebe s kriminalnim življenjskim stilom. Kaže se tako, da kriminallec grozi s svojo močjo in obvladovanjem drugih, kar je reafirmacija njegove osebnostne moči. V vrednotenju kriminalnega mišljenja sekundarni motiv moči in kontrole pri kriminalcu doseže občutek avtoritete v njegovem okolju.

2.2.3. Vznemirjenost/zadovoljstvo (excitement/pleasure)

Motiv vznemirjenosti in zadovoljstva ima svoje bistvo v trenutni zadovoljitvi in doživetju užitka, ki pogojuje storitev kaznivega dejanja. Ta motiv se največkrat pojavi pri mladoletnih prestopnikih (odvzemi motornih vozil, majhne tatvine). Medtem ko se vznemirjenost in zadovoljstvo večinoma pojavljata v zgodnjih kriminalnih letih, se ta motiv zmanjšuje v odraslem življenjskem obdobju. Motiv vznemirjenosti in zadovoljstva bi preprosto lahko razložili tako. Mladostnik si želi vožnje z avtomobilom, vendar vozila nima, niti nima vozniškega izpita. Vlomi v avtomobil in si ga »sposodi« za vožnjo. Sam odvzem vozila pomeni veliko vznemirjenost, kot tudi vožnja z avtomobilom, ki pa mu obenem pomeni tudi zadovoljstvo. Ta motiv postaja z leti šibkejši, narašča pa naslednji motiv.

⁸ Walters, str. 91.

2.2.4. Pohlep/lenoba (greed/laziness)

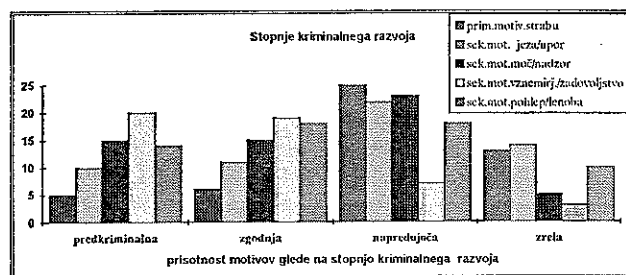
Najmočnejša socialna vodila pri človeku so potrebe po doseganju in premagovanju in obvladovanju. Motiv doseganja sproži posameznikovo akcijo, kjer si prizredava za uspeh v čim možnem krajšem času. Uspešnost na tem področju pomeni finančni in poslovni uspeh, ki se kaže kot posledica velike potrebe po doseganju v otroštvu.⁹

Ti motivi se kažejo tudi pri osebah s kriminalnim življenjskim stilom, vendar v izkrivljeni obliki. V doseganju ciljev, ki jih ponuja družba, so ponavadi prelene, da bi cilje zadovoljevale po legitimni poti, torej se ambicija spremeni v pohlep in prizadevnost se spremeni v lenost.

V raziskavah so ugotovili, da je pohlep močan motivator za kazniva dejanja kot so ropi, vlomi in velike tatvine. (Feeney, 1986; Walters & White, 1988). Vpletenost v preprodavanje mamil je prav tako pogosto refleksija motiva pohlepa in lenobe, predvsem takrat, ko preprodajalec sam ne uporablja mamil.¹⁰

Motivi za storitev oz. ponavljanje kaznivih dejanj so različni in so odvisni od osebnosti storilca kot tudi od vrste kaznivih dejanj. Prav tako je pomembno omeniti, da se motivi za storitev kaznivih dejanj spreminjajo glede na življenjsko obdobje kriminalca. Življenjski cikel osebe, ki ji kriminaliteta predstavlja življenjski stil bi razdelili v štiri stopnje in sicer v: predkriminalno stopnjo, zgodnjo kriminalno stopnjo, napredujočo kriminalno stopnjo in zrelo kriminalno stopnjo. Stopnje kriminalnega razvoja se delno pokrivajo tudi z razvojno psihološko shemo obdobja v človekovem življenju.

Prikaz št. 1: Stopnje kriminalnega razvoja — pojav motivov.¹¹



⁹ Walters, str. 93.

¹⁰ Prav tam, str. 93.

¹¹ Walters str. 116.

3. Kognitivni vzorci

V iskanju osebnostnih razlik v delovanju spoznavnih (kognitivnih) procesov so različni avtorji, na podlagi raziskav, identificirali več tako imenovanih spoznavnih stilov, »habitualnih načinov ravnanja z informacijami o sebi in okolju«.

Milton Rokeach je npr. raziskoval dogmatizem in mentalno rigidnost kot posebni spoznavni stil, ki ga označuje avtoritarnost, vera v elito, poenostavljeno gledanje na vzroke, nestrpnost, itd.¹²

Vsi spoznavni procesi so odvisni od procesa sprejemanja in predelave informacij, ki jih ljudje dobivamo iz okolja. Ljudje smo najbolj razvita živa bitja na Zemlji tudi najbolj odvisni od nenehnega pretoka informacij in od tega, kako spretni smo v sprejemanju in predelavi informacij. Način sprejemanja, dekodiranja in zlasti predelave informacij v veliki meri določa človekovo vedenje, kognicije, motivacije in dejanja.¹³

Za ljudi je značilno, da na podlagi sprejetih informacij iz okolja gradimo, konstruiramo svet, v katerem živimo, in ne samo zbiramo vtise in se odzivamo nanje. Rezultat predelave informacij je sicer subjektiven, to je nek sklop znanj, predstav, konceptov, prepričanj, hipotez, teorij, vendar pa obenem tudi objektivni toliko, v kolikor ljudje kot osebnost živimo v lastnem (kognitivnem) rezultatu. Ne živimo preprosto v fizičnem svetu, temveč prav v subjektivno »predelanem« svetu, kajti šele to je svet, v katerem se prepoznamo in kje spoznavamo drug drugega, pa tudi stvari in ljudi okrog nas.

Vsak posameznik je nenehoma izpostavljen obsežnemu toku različnih informacij. Nekatere izhajajo iz našega spomina, druge iz odnosov z drugimi ali skupinami ljudi.

Predelava informacij zajema vse dejavnosti predelave informacij: pridobivanje, izbira, transformacija, organizacija informacij. Predvsem pa so pomembni procesi reprezentacije dejanskosti v mentalnih podobah in osvajanje znanja vseh vrst. Veliko pomembnih duševnih procesov sodeluje v tem procesu: zaznavanje, spomin, miselna razdelava, jezik itd. Te sposobnosti so medsebojno povezane in se stalno med seboj določajo. Na podlagi njihovega sodelovanja nastaja najvišji kognitivni rezultat pri ljudeh

— znanje, ki nam omogoča razumeti naše okolje, se mu prilagoditi in nanj vplivati.¹⁴

Socialna percepcija zajema zaznavanje drugih oseb, nas samih (samozavedanje), zaznave socialnih situacij, kot tudi »naivne teorije«, ki si jih ljudje ustvarjajo, da bi opravičili te zaznave. Področje tovrstnih raziskav je pogosto povezano z raziskavami iz kognitivne psihologije in s tem razvitimi metodami raziskovanja. Če govorimo o socialni percepciji oziroma splošno, o socialni predelavi informacij, se moramo najprej vprašati, kaj je v tem procesu specifično socialno.

Kljub videzu, da je področje socialne predelave informacij le del kognitivne psihologije, pa lahko navedemo tri posebne načine »socialnosti«, ki razlikujejo proces socialne predelave informacij od splošnih procesov kognicije. Te razlike so v izvoru procesa (to je socialna interakcija), v objektu procesa (nanašanje na socialna dejstva, stanja, stvari) in v socialni delitvi, ker različni člani neke družbe kažejo skupne značilnosti predelave informacij.¹⁵

Veliko dejstev govori o tesnih zvezah med kognitivno dejavnostjo in socializacijskimi procesi.

Pri zaznavanju oseb gre za procese, kjer spoznavamo druge, mislimo o njih — njihovih značilnostih, kvalitetah in notranjih stanjih. Pri socialni percepciji (zaznavanju oseb in socialnih situacij) ne gre za prvenstveno vlogo čutil, saj ta predstavljajo samo omejen izvor podatkov. Gre bolj za presojanje ter ocenjevanje ljudi in stanj, okoliščin, in ne toliko za opazovanje. Zato lahko bolj upravičeno govorimo o kogniciji oseb kot o percepciji. Bolj kot zunanje značilnosti nas zanimajo notranja stanja oseb, osebnostne lastnosti in značilnosti.

Za razumevanje delinkventnega vedenja, predvsem habitualnega kriminalnega vedenja, ki je značilno za povratnike, bomo predstavili naslednje kognitivne vzorce:

3.1. Ublažitev (Mollification)

Ublažitev vsebuje poskus posameznika, da preloži krivdo za lastno neodgovornost, nepriemerna, moteča dejanja na različne zunanje cilje. Opravičevanje se kaže kot obrambni mehanizem racionalizacije in »adolescentno samoopravičevanje« in pomaga kriminalcu, da se »izogiba« odgovornosti za svoja dejanja. Opravičevanje

¹² Musek, str. 387.

¹³ Ule, M.: Socialna psihologija, str. 58.

¹⁴ Prav tam, str. 60.

¹⁵ Prav tam, str. 65.

se npr. nanaša na izražanje neenakosti in nepoštenih odnosov v življenju, ki so krivi, da je on kriminallec.

3.2. »Rez« (Cutoff)

Običajno mnenje o kriminalcih je, da se ne odzivajo na zastraševanje oz. grožnjo zakona. Bistvo odzivanja pri kriminalcih, predvsem povratnikih je, da na grožnjo zakona reagirajo tako kot, da se to na nje sploh ne nanaša. Imajo sposobnost, da se v toku odločanja za kaznivo dejanje rešijo misli na grožnje in svarila zakona za prepovedana dejanja. Eden izmed načinov, da se rešijo zastraševanja zakona, je uporaba tega, kar Yochelson in Samenow¹⁶ imenujeta »rez« (cutoff). »Rez« vsebuje preprosto frazo (fuck it), vidno predstavo ali celo glasbeno temo. Pomembnost »reza« je v sposobnosti odvrniti skrbi, strah, bojazni in prepovedi, kar večino ljudi odvrta od storitve kaznivih dejanj.

3.3. Jemanje pravice (Entitlement)

Večina kriminalcev meni, da je zakon potreben, prav tako tudi policija, ki opravlja svoje družbeno pričakovano delo. Prepričanje pri kriminalcih je takšno, da so oni tisti, ki jim ni potrebno upoštevati zakona in da družbena pravila zanje ne veljajo. Občutek »jemanja pravice« daje možnost za kršenje zakonov in kratenja pravic drugih. Skozi mehanizem »jemanja pravice« kriminallec veruje, da je privilegiran tako, da lahko vzame karkoli si zaželi, naj bo to lastnina, denar ali spolnost. Bistvena značilnost »jemanja pravice« je v napačnem predstavljanju želja kot pravic.

3.4. Usmerjenost v moč (Power Orientation)

Kriminalci imajo precej poenostavljen pogled na svet. Ljudi delijo v dve skupini in sicer skupino šibkih in skupino močnih. Usmerjenost v moč predstavlja namen kriminalca kontrolirati svojo okolico. Takšna orientacija vsebuje dve kognitivna elementa, o čemer govorita Yochelson in Samenow; to sta ničelno stanje in stanje napada moči. Ničelno stanje se kaže kot občutek impotence, nemoči, brez sposobnosti kontrole nad lastno okolico. Napad moči je razložen kot stil, s katerim se doseže občutek moči in kontrole nad drugimi. V bistvu je napad

¹⁶ Walters, str. 85.

moči za ljudi s kriminalnim življenjskim stilom zdravilo za ničelno stanje na področju čustvovanja.¹⁷

3.5. Sentimentalnost (Sentimentality)

Sentimentalnost je kriminalčeva težnja, da bi izrazil nežna čustva in estetske interese v muhaste in njemu služee namene. Sentimentalnost se kaže v prikazovanju samega sebe v okviru lastnega vedenja, ki je moteče in ogrožujoče. Svoje vedenje opravičuje in ga racionalizira tako, da lastna dejanja označuje kot potrebna in ljudem koristna.

3.6. Nadoptimizem (Superoptimism)

Kriminalčeva tendencioznost je skrajno optimistična in samozadostna kot odsev nadoptimizma. Kaže se podobno kot razmišljanje otrok, ki se čutijo neranljive pod zaščito supermanovega oblačila. Takšno predstavljanje je precej nerealistično v smislu dojetja samega sebe in pripisovanja lastnosti. Kriminallec se skozi lastno aktivnost dejavnost specializira, še posebej pride do izraza nadoptimizem takrat, ko je kriminallec dolgo uspešen, ne da bi ga ujeli. To preprosto ojačuje nadoptimistično razmišljanje o sebi, o lastnih sposobnostih in sposobnosti biti neodkrit in pogojuje nadaljnje kršenje zakona.¹⁸

3.7. Spoznavna lenoba (Cognitive indolence)

»Kdor ima opravka s kriminalci, bo lahko povedal, da so po naravi izredno leni. Kot teče voda po hribu navzdol, si tudi kriminalci izbirajo takšno pot, ki jim nudi najmanj odpora.« Walters in White trdita, da osebe, ki jim kriminalna dejavnost predstavlja življenjski stil iščejo vznemirjenost v zunanjem svetu in s tem kompenzirajo šibek in ne dovolj stimulirajoč notranji svet.¹⁹

3.8. Neskladnost (Discontinuity)

Nekonsistentnost, ki je značilna za tako vedenje kot tudi mišljenje uporniškega prestopnika, imenujemo diskontinuiteta. Značilnost diskontinuitete v razgovoru je ta, da prične z eno temo, brez potrebe ali povezave preskoči na drugo temo in konča s tretjo, ki je lahko ali

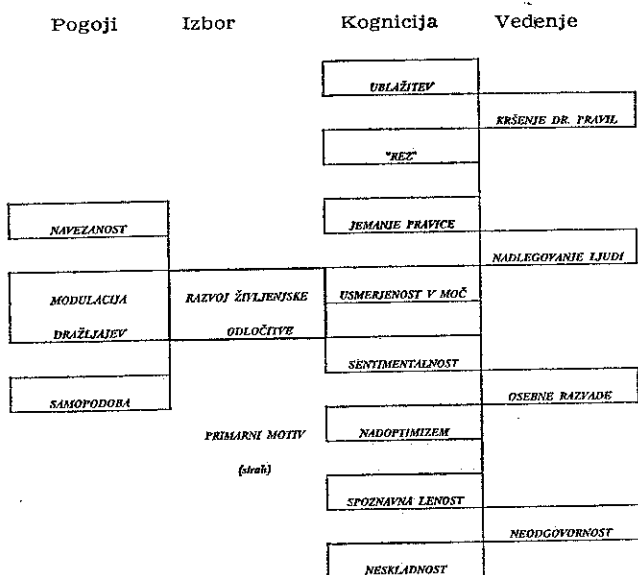
¹⁷ Walters, str. 86.

¹⁸ Walters, str. 88.

¹⁹ Walters, str. 88.

tudi ni v povezavi s prvima dvema temama pogovora. Prav tako se diskontinuiteta kaže v neskladju med trditvami osebe, katere vrednote jim pomenijo največ, in med načinom zasledovanja teh vrednot.

Prikaz teorije kriminalnega življenjskega stila
HEMA št. 1



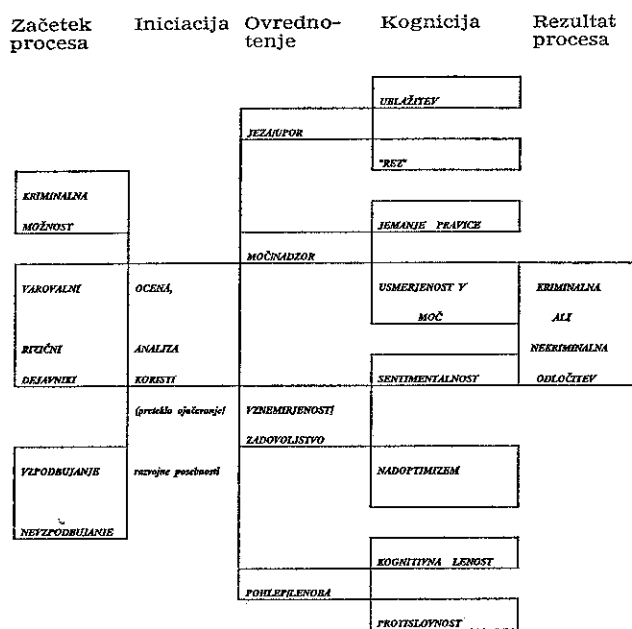
Pomembna je interakcija med navezanostjo, modulacijo dražljajev in samopodobo, kar predstavlja temelj procesa usmerjenosti k življenjskim odločitvam in razvoju osmih kognitivnih vzorcev, ki so značilni za kriminalni življenjski stil. Kognicija vpliva na nastanek določene vrste vedenja, ki se kaže kot globalna neodgovornost, razvpite osebne razvade, nadlegovanje ljudi in trajno kršenje družbenih pravil in zakonov.²⁰ V razvoju oblik vedenja, značilnih za kriminalni življenjski stil, igra pomembno vlogo primarni motiv strahu, prav tako pa so pomembni kognitivni vzorci, da se razvijejo take oblike vedenja.

Zgoraj navedena tabela prikazuje pomembnost kriminalnih možnosti, pomen varovalnih in ogrožujočih dejavnikov in pospeševalnih in zaviralnih variabl v procesu odločanja za kriminalno dejanje. Nadalje sledi stopnja iniciacije, ki vsebuje oceno oziroma analizo pridobitve, ki je pod vplivom zgodovinskih (Skinner 1953),

²⁰ Walters, str. 97.

Nastajanje kriminalne odločitve

Schema št. 2



razvojnih (Piaget 1954) in psihološko/emocionalnih (Carroll, 1978) dejavnikov.²¹ Temu sledi ovrednotenje, ki se kaže skozi štiri sekundarno organizirane motive: jezo/upor, moč/nadzor, vznemirjenost/zadovoljstvo in pohlep/lenoba. Ovrednotenje je povezano s kognitivnimi vzorci, ki nam kažejo način mišljenja, spoznavanja in »predelave« informacij o objektivno subjektivni stvarnosti. Zaključek procesa se kaže v odločitvi za kriminalno ali nekriminalno dejanje.

4. METODOLOŠKI OKVIR

4.1. Problem

Motivacija za delinkventno vedenje nam predstavlja pomembno vprašanje, zanima pa nas tudi način in oblika spoznavanja ter mišljenja prestopnikov, ki se kaže skozi kognitivne vzorce. V empiričnem delu naloge bom iz izjav v intervjujih poskušali razbrati iskane motive in kognitivne vzorce pri obsojencih, ki so na prestajanju zaporne kazni v Kazenskem popoljševalnem domu na Dobu pri Mirni.

²¹ Walters, str. 99.

4.2. Namen

Namen študije je potrditi obstoj navedenih motivov in kognitivnih vzorcev pri obsojencih, večkratnih povratnikih.

4.3. Vzorec

V mesecu decembru 1992 smo z dovoljenjem Ministrstva za pravosodje Republike Slovenije pisno zaprosili odgovorne v Kazenskem poboljševalnem domu na Dobu pri Mirni za opravljanje intervjujev z obsojenci, ki pri njih prestajajo zaporno kazen. Kriteriji izbora oseb so bili naslednji; da so respondenti v svoji preteklosti že bili gojenci slovenskih vzgojnih zavodov ali so prestajali kazen mladletniškega zapora v Celju in da so t. i. specialni povratniki, ki imajo bogato kriminalno kariero ter njihovo življenje in delo kažete, da je kriminaliteta zanje življenjski stil.

V KPD Dob smo zaprosili za intervjuje štirinajst obsojencev, od katerih je šest odklonilo sodelovanje. V intervjuje je privolilo osem obsojencev, ki ustrezajo iskanim kriterijem. Vzorec obsega osem obsojencev v starosti ob 24 do 35 let in so bili obsojeni za kazniva dejanja vlovov, tatvin, ponarejanja listin, ropov, nasilniškega obnašanja in ropa, ki je imel za posledico smrt žrtve.

4.4. Hipotezi

Prva hipoteza:

Vsebina in proces kriminalnega mišljenja se odražata v osmih primarnih kognitivnih vzorcih, ki so »ublažitev« vedenja, »rez«, dajanje pravice, usmerjenost v moč, sentimentalnost, nadoptimizem, kognitivna indolenca in diskontinuiteta in jih je opaziti pri osebah, ki predstavljajo obravnavani vzorec.

Druga hipoteza:

Motivacija za specifična kriminalna dejanja poteka skozi procese vrednotenja, ki upošteva štiri sekundarno organizirane motive: jezo/upor, moč/kontrolo, vznemirejnost/zadovoljstvo in pohlep/lenobo. Ti motivi se pojavljajo tudi pri obsojencih povratnikih.

4.5. Metoda

Odločili smo se za metodo intervjuja, ki omogoča neposredni stik z respondentom in omogoča zapisovanje verbaliziranih izjav, iz katerih bomo

izluščili tiste, ki kažejo na obstoj iskanih motivov in kognitivnih vzorcev. Z vsakim respondentom sta bila opravljena najmanj dva razgovora.

4.5.1. Intervju

Za vodenje intervjujev sta bila izdelana dva opomnika. Prvi je vseboval klinično psihološko shemo intervjuja po Luckertu,²² drugi pa vprašanja, ki se nanašajo na specifičnost razvoja motivacije za kazniva dejanja in obstoj kognitivnih vzorcev pri obsojencih in so bila oblikovana in prilagojena strukturi, ki jo postavlja Walters.²³

Opomniti je treba, da intervjuji ne bodo objavljeni v celoti, temveč le tiste izjave obsojencev, ki kažejo na pojav določenega motiva ali kognitivnega vzorca, ker je bilo tako dogovorjeno z respondenti, da se ne bi s tem identificirali. Naj omenimo tudi to, da vse izjave, ki kažejo na določen motiv ali vzorec ne bodo objavljene. Objavljene bodo le izbrane izjave.

Zavedamo se tudi socialne zaželenosti odgovorov v intervjujih, zato smo intervjuje s posameznimi respondenti ponavljali in poskušali vzpostaviti ustrezno klimo za razgovore.

Intervjuje z obsojenci na prestajanju zapornih kazni, ki so bili tudi gojenci vzgojnih in pre-vzgojnih institucij smo opravili v mesecu decembru 1992 (pilotski intervjuji) in februarju 1993 v Kazensko poboljševalnem domu na Dobu pri Mirni. Respondenti so podpisali obrazec oz. izjavo, da se strinjajo, da se dele vsebine intervjujev uporabi v znanstveno raziskovalne namene v skladu z določbami zakona o varstvu osebnih podatkov.²⁴

4.5.1.1. Analiza intervjujev

Zapisu intervjujev je sledilo temeljito prebiranje in analiziranje izjav v smislu iskanja izjav, iz katerih je sklepati na pojav določenih sekundarno organiziranih motivov in kognitivnih vzorcev. Zaključno fazo predstavlja selekcioniranje izjav in razvrščanje po obstoječih kriterijih.

4.6. Rezultati raziskave

Po opravljenih intervjujih smo zapise pregledali in iz njih izluščili vsebine, ki kažejo na sekundarno organiziranih motivih in kognitivne vzorce pri obsojencih povratnikih.

²² Shema psihološke anamneze, H. R. Luckert.

²³ Glej prikaz št. 1.

²⁴ Uradni list RS št. 8/1990.

Oglejmo si izjave obsojencev, ki vsebujejo iskane kognitivne vzorce:

4.6.1. Ugotovitve po pregledu intervjujev

4.6.1.1. Kriterij 1 (Ublažitev)

D. F., 34 let:

»Takrat sem bil živčen. Zakaj sem jaz žrtev? Leta 1980 sem za flašo piva enega pretepel. Pil sem v gostilni za šankom. En tip je tako težil, da so nas vse vrgli ven. Jaz nisem mogel svojega piva do konca popit. Skupaj smo šli v drug bife. Tam smo pili naprej. Ker v prejšnji gostilni nisem mogel popiti svojega piva do konca, sem temu tipu rekel, naj mi plača pivo. Tega ni hotel. Ko je odhajal iz gostilne, sem šel za njim, zahteval denar za pivo. Denarja mi ni dal. Potem sem ga pretepel in vzel denar samo za pivo. Obdolžili so me, da sem vzel več. Ta je bil baraba, je lagal. Vrnil sem se nazaj in si kupil pivo. Za to sem dobil tri leta in pol. Rekli so mi, da je bil rop, mene pa je razjezilo, ker mi je zajebal pivo.«

»On (neka tretja oseba) je ubil žensko, dobil je pet let, jaz pa samo za razbijanje šest let.«

S. A., 24 let:

»Zakon je precej zgrešen na splošno, ker so določeni členi, kjer za majhna kazniva dejanja dobiš večjo kazen kot za hujša kazniva dejanja. Jaz sploh nisem kriminallec. Tu bi morali biti ljudje, ki so morili, ubijali, ropali, ne pa mi, ki nismo kriminalci.«

M. F., 31 let:

»Saj sem kradel samo bankam. Jezen nisem, sem pa razočaran nad vsem skupaj. Preveč so me kaznovali, tudi za malomarnost delavcev na pošti in banki.«

4.6.1.2. Kriterij 2 (»Rez«)

D. F., 4 let:

»S policije sem dobil vabilo za razgovor. Oglašil sem se na postaji. To je bilo pozno popoldne, ko je policaj, ki me je naročil, šel domov. Dežurnemu sem rekel, da bom tam počakal do jutra na policiji. Dežurni se ni hotel pogovarjati z mano. Nagnal me je in mi rekel, da se nima kaj z mano pogovarjati. Zunaj je deževalo. Zastonj sem prišel deset kilometrov. Bil sem jezen. Šel sem v disko, se ga napil. Vzel sem kamen, ga vrgel v izložbo, potem razbil še nekaj avtomobilov. To je bilo kar tako naenkrat, zdelo se

mi je, da tega nisem storil jaz. Potem mi je bilo lažje. Kmalu so prišli po mene, potem so se vsi z mano pogovarjali.«

4.6.1.3. Kriterij 3 (Jemanje pravice)

D. F., 34 let:

»Jaz sem moram maščevati, ker oni — policija, sodišča — ne delajo v redu, jaz to sam uredim. Jaz sedim tu tudi za tiste velike barabe. Vsak mora biti kaznovan, ki stori kaznivo dejanje.«

T. B., 24 let:

»Tip, ki mi je bil dolžan 400 mark, mi jih ni takoj vrnil. Ko sem ga srečal v lokalu, sem od njega zahteval denar. Denarja mi ni dal, zato sem šel za njim ven in ponovno hotel denar. Nato sem ga pretepel, vzel denar in ga obrcal v glavo do smrti.« Na vprašanje, če se je dejanja popolnoma zavedal in če mu je kaj žal zaradi tega odgovori: »To sem storil pri polni zavesti, sam si je kriv, zakaj pa mi denarja ni hotel vrniti.«

M. F., 31 let:

»Vedel sem, da je to prepovedano. To pravico sem si vzel sam. Dejanja sem počel zavestno in namensko. Računal sem tudi z možnostjo zapora. Moram se matrat, študirat, kako napisat listek. Tako daleč si že, da boš šel sedet. Je čisto vseeno, če to storil še enkrat.«

4.6.1.4. Kriterij 4 (Usmerjenost v moč)

M. F., 31 let:

»Odvizno je, kako nastopaš. Če bi postal bled, se sesedel, bi drugače reagirali. Jaz pa sem se skregal in blagajničarka mi je dala denar z opravičilom...«

»Bil sem samozavesten in imel vse pod kontrolo. Ko so me začeli iskati policaji, sem začel paziti. Dvigal sem manj denarja.«

N. J., 32 let:

»Ko so me policaji ujeli in pripeljali na policijo, sem bil v lisicah. Policaj me je nekaj spraševal. Brcnil sem ga z nogo v glavo, da sem mu zlomil lično kost.«

4.6.1.5. Kriterij 5 (Nadoptimizem)

M. F., 31 let:

»Od začetka — ratalo mi je. Po nekaj mesecih rutina. Tako kot po plačo konec meseca, vendar je to bilo vsak dan. Smešno se mi je zdelo, ker sem vsak dan dvigal po 1200 dinarjev pri isti

osebi. Kako ji ni kapnilo. Edino, kar sem si lahko mislil je to, a so res tako zabluzeni?»

K. M., 25 let:

»Dokler sem delal sam, mi ni mogel nihče nič. Zmerom sem si zagotovil alibi. Prvič, ko sem delal v kompaniji, sem bil čez nekaj dni v preiskovalnem zaporu, zdaj sem pa tu. Če bi delal sam, bi še zdaj bil zunaj.«

4.6.1.6. Kriterij 6 (sentimentalnost)

K. M., 25 let:

»Na centru za socialno delo sem dobil bone za hrano v delavski menzi. Večino bonov sem prodal revežem, nekaj sem jih tudi dal kar tako. Bil sem pošten do drugih. Tudi marke, ki sem jih dobil pri vlomih, sem prodal znancem pod ceno, tudi do 30 %/o. Od tega nisem imel profita.«

4.6.1.7. Kriterij 7 (Kognitivna lenost)

S. A., 24 let:

»Skozi šolsko leto sem veliko izostajal od pouka. Kupili smo trodat štopiljko, na kateri je mogoče spreminjati črke. Izdelali smo opravičila zdravstvenega doma in štopiljko zdravnika. Eden, ki je imel najbolj 'doktorsko' pisavo, je podpisoval opravičila in potrdila. Pri tem nas niso nikoli odkrili. Zakaj pa bi hodil v šolo, če je itak brez veze?»

K. M., 25 let:

»Berem... nič. Kakšen strip. Ko bom zunaj bom šel raje v kak bife. Zase dovolj znam.«

4.6.1.8. Kriterij 8 (Diskontinuiteta)

M. A., 31 let:

»Jaz se s tem ne mislim ukvarjati več (ponarejanje hranilnih knjižic). To me je naučil mednarodni kriminallec, ko sem bil prvič v arestu na Dobu zaradi vloma. Jaz se s tem ne mislim več ukvarjat, ker sem izgubil preveč svojih let v prazno, če štejem še vojsko zraven. Tudi iz zapora spremljam način poslovanja bank in pošt. Zdaj je že umrl (mednarodni kriminallec, ki ga je naučil ponarejati dokumente). V tednu dni imam lahko 100 000 mark, samo, da pridem ven.«

4.6.2. Sekundarno organizirani motivi

V naslednjih izjavah je mogoče razbrati sekundarno organizirane motive, ki se kažejo pri obsojencih.

4.6.2.1. Kriterij 1.1. (jeza/upor)

V. C., 24 let:

»Ko sem se vrnil iz Slivnice, sem vlomil v hišo v domačem kraju. Hiša je bila last učitelja, ki me je zajebaval v osnovni šoli.«

»Obsojen sem bil po krivici. Kazen sem prestal in se vrnil domov. Ker sem bil jezen na vse, ki mi niso verjeli, sem šel v trgovino. Sedel sem zaradi vloma v to trgovino. Mislil sem si, zdaj bom pa vlomil zares, trgovino bom pa požgal. To sem tudi storil.«

4.6.2.2. Kriterij 1.2. (Moč/nadzor)

N. J., 32 let:

»Enkrat sem videl v gostilni, kako je nek revček pretepel pretepača, ki je bil pijan. Če ne bi bil pijan, ga ne bi nikoli. Takrat sem se zamislil in se odločil, da ne bom več pil, da me ne bodo brezvezniki topli.«

M. A., 31 let:

»Tako sem že obvladal sceno, da sem imel zmerom vse pod kontrolo. Možnost, da bi me prijeli, je bila zelo majhna.«

4.6.2.3. Kriterij 3

(Vznemirjenost/zadovoljstvo)

N. J., 32 let:

»Že od malega sem rad vozil. Oče mi je dal vozit kamion, ko sem bil še mulc. Želja po vožnji je bila nora. Tolikokrat so me dobili policaji, da dve leti nisem mogel delati izpita. Vozil sem se kar naprej. Ko sem bil v avtu ali na motorju, sem se počutil ludo.«

S. A., 24 let:

»Avtomobili — vožnja, ga sestavit, razstaviti, voziti, polepšati, dodati kubaturo. Kot majhen sem rad šraufal, tudi motorji so izziv zame.«

»Odvzem dobrega avta, dober avto kot bi gledal dirke. Nakladanja o pospeških, vse to sem preizkusil. Potem sem avto dal nazaj v garažo, da lastnik ni vedel, da je bil sploh zunaj.«

4.6.2.4. Kriterij 1.4. (pohlep/lenoba)

S. A., 24 let:

»Prvo mi je bil 'job' z avtomobili, družina je bila v drugem planu. Ni mi bilo problem, če bi bilo treba iti avto 'zrihtati' tudi ob polnoči. 'Lističi' so imeli namen, da nisem poškodoval avto, da sem ga lažje prodal.«

M. F., 31 let:

»Za začetek sem potreboval denar. Mogoče še dvakrat, trikrat, pa bo konec. Z denarjem v Italijo, Avstrijo, na morje, lepo nočno življenje v Ljubljani. Izbral sem si to pot zaslužka, čeprav za sedaj ne preveč pameten.«

S. A., 24 let:

»Zutraj sem se zbudil na čolnu v pristanu v Kopru. Kot v pravljici je bil pred mano volvo švedske registracije. Z notranjosti sem vzel 4600 mark, 200 šilingov in 7000 dinarjev. Mislim sem, da to ni res. Takoj sem odšel na avtobus za Rijeko. Tam sem si kupil dva kovčka oblačil. Z avtobusom sem šel naprej do Biograda, kjer sem živel na 'veliki nogi'. Denarja mi ni zmanjkalo, kljub veliki porabi. Imel sem veliko deklet, veliko prijateljev. Tu mi ni bilo treba krasti, vedel sem za vse, kar delajo moji prijatelji, ki so me vpeljali v delo.«

4.6.3. Ugotovitve

Prvo trditev, da se pri osebah s kriminalnim življenjskim stilom pojavljajo že prej navedeni in predstavljeni kognitivni vzorci potrdimo, vendar je treba upoštevati vrsto storjenih dejanj, kar pomeni tudi način delovanja, obenem pa tudi kognitivni stil, ki je značilen za določeno skupino obsojencev. Ob pregledu intervjujev smo ugotovili, da so posamezni kognitivni vzorci značilni za posameznega obsojenca glede na to, katero vrsto kaznivih dejanj je počenjal. Nismo zasledili primera, kjer bi bili pri posamezniku zastopani vsi predstavljeni kognitivni vzorci. Pri vseh respondentih je bilo opaziti kognitivne vzorce ublažitve, dajanja pravice, nadoptimizma in kognitivne indolence ter diskontinuitete, vendar se kažejo z različno intenziteto. Pri nekaterih posameznikih so v ospredju eni vzorci, pri drugih drugi vzorci, kar lahko povezujemo s specializacijo za določeno vrsto kaznivih dejanj.

Drugo hipotezo vsebuje domnevo, da se v procesu ovrednotenja pojavljajo štirje sekundarni motivi. Ugotovili smo, da se pri večini respondentov kaže motiv jeze/upora, moči/nadzora, vznemirjenosti/zadovoljstva in pohlepa/lenobe. Torej lahko tudi to hipotezo potrdimo in rečemo, da se pri osebah s kriminalnim življenjskim stilom običajno za ponavljanje kaznivih dejanj ponavljajo ti motivi. Omeniti je treba, da so ti motivi tudi razvojno pogojeni in da bi časovno glede na obdobje kriminalne kariere

dali prednost določenemu motivu, kar razberemo iz prikaza št. 1. Za zgodnje obdobje je značilen motiv jeze/upora, nadaljuje se z motivom moči/nadzora, sledi vznemirjenost/zadovoljstvo in na koncu pohlep/lenoba. Spreminjanje prioritete bi razložili z vidika razvoja človeka v različnih obdobjih in povezali prvi motiv z uporništvom v obdobju adolescence, v naslednjem življenjskem obdobju je človek na višku svoje fizične kot tudi psihične moči, motiv vznemirjenosti/zadovoljstva je značilen za obdobje adolescence in zgodnje odrasle dobe, najmočnejši in najbolj značilen motiv za osebe s kriminalnim življenjskim stilom pa je motiv pohlepa/lenobe.

4.7. Možnosti tretmana

Walters zavrača mišljenje 'nothing works', zato predlaga svoj model tretmana oseb s kriminalnim življenjskim stilom. Model intervencije obsega tri stopnje:

1. Stopnja: Ugotovitev stanja — ugotovitev prisotnosti oblik kognitivnih vzorcev.
2. Stopnja: Sredstva za soočanje s problemom in odpravljanje oblik mišljenja:
3. Stopnja: Okrepitev nekriminalnega vedenja — življenjskega stila.²⁵

5. Zaključne misli

Sheme in vsebine procesa nastajanja kriminalne odločitve in procesa, skozi katerega nastaja določen tip vedenja, ki je značilen za osebe s kriminalnim življenjskim stilom, so bile vodilo za iskanje motivov in kognitivnih vzorcev pri obsojencih, povratnikih, ki prestajajo zaporno kazen v KPD Dob. Z metodo intervjuja smo spoznali, da omenjeni sekundarno organizirani motivi in kognitivni vzorci obstajajo tudi pri habitualnih kriminalcih, ki so predstavljeni izbrani vzorec. Vedenje, ki je rezultat procesov natanka kriminalnega vedenja se kaže v dejanjih oseb, ki nam predstavljajo izbrani vzorec. Oblike vedenja, ki se kažejo kot stalno kršenje družbenih pravil, nadlegovanje ljudi, osebne razvade in neodgovornost, so značilne tudi za naše respondente. Prva oblika vedenja — stalno kršenje družbenih pravil, je lastna vsem izpraševancem, saj so bili večkrat obravnavani in obsojeni za kazniva dejanja, pa tudi obravnav pred sodniki za prekrške niso imeli malo. Druga oblika vedenja — nadlegovanje ljudi in ogrožanje njihovih pravic, je s ponavljanjem storitev

²⁵ Walters, str. 197.

Vzorec mišljenja	Sredstvo za soočanje in odpravo oblike mišljenja
Ublažitev	Racionalni izzivi: izzivanje iracionalnega vedenja in prepričanj ter dokazovanje, da je življenje pošteno in da so 'nepošteni' odnosi posledica lastne neodgovornosti.
»Rez«	Obvladovanje stresa: Kontrola jeze (Novaco, 1975).
Jemanje pravice	Racionalni izzivi: izzivanje situacij, ko je nekdo privilegiran ali mu je dana posebna pravica; točna identifikacija in jasno razlikovanje med željami in potrebami.
Usmerjenost v moč	Racionalni izzivi: izzivanje stališča, da je kontrola nad drugimi pomemben življenjski cilj; obnoviti interese za samodiscipliniranje in kontrolo. Preprečevanje odzivanja: izogibanje zaupanja zgolj v moč, ko se oseba sooča z ničelnim stanjem.
Sentimentalnost	Racionalni izzivi: izzivanje 'dobrega fanta/robinhudovske percepcije' samega sebe; objektivni pogled na to, kako kriminallec s svojimi dejanji škoduje sebi in drugim.
Nad-optimizem	Objektivni pregled kriminalne aktivnosti - izgubljen čas, leta, drugo.
Miselna lenoba	Usmerjenost v reševanju problemov: učiti posameznika, kako bolje organizirati svoje izkušnje; postaviti si cilje in delo usmeriti k produktivnim ciljem: Trening kritičnega mišljenja (Ross & Fabiano, 1985).
Diskon-tinuiteta	Sredstva in pripomčki za oblikovanje moralnih norm (Yochelson & Samenow, 1985). Samokontrola lastnega vedenja.

kaznivih dejanj, postala njihov stil. Dejansko predstavljajo nadlogo za žrtve kaznivih dejanj kot tudi za družbo. Prav tako lahko iz razgovorov razberemo konfliktnost z okoljem in nesprejemanjem vloge posameznih respondentov v svojem okolju. Vsi respondenti so v svoji preteklosti prekomerno uživali alkoholne pijače in tudi nekateri od njih uživali mamila, kar kaže na osebne razvade, ki pomenijo obliko socialne patologije kot tudi telesne in psihične odvisnosti, prav tako se tudi kaže kot spolna razvrtnost. Neodgovornost kot oblika vedenja je tudi

opazna pri posameznikih in se kaže kot nepripravljenost skrbeti za lastno družino, nestanovitnost in nepredvidljivost v vedenju, pogosto menjanje služb in zaposlitev.

Razvoj posameznika je odvisen od števila dejavnikov, ki so notranje človekove narave, dejavniki okolja in lastne aktivnosti posameznika. Velik pomen za razvoj otroka ima družina in kakovost prvih stikov otroka s svetom, ki mu jih prezentira prav družina. Zato je treba omeniti navezanost na starše kot pomemben dejavnik v razvoju zdrave osebnosti in socializacije. Družina je prva otrokova socialna skupina in od nje je v veliki meri odvisen razvoj posameznika na biološkem, psihološkem in socialnem področju.

Prav tako je pomembna tudi notranja nevrološka struktura posameznika, ki določa njegov temperament, njegovo odzivnost na dražljaje iz okolja ter s tem povezane akcije, o čemer o določenih problemih govori teorija iskanja patoloških dražljajev.

Posameznik od zgodnjega otroštva naprej gradi somopodobo, ki jo oblikuje na podlagi lastnih izkušenj, predvsem pa na podlagi povratnih informacij iz okolja. Pri tem igrajo pomembno vlogo »pomembni drugi«, ki jih posameznik sprejema in upošteva njihovo oceno o samemu sebi.

Na podlagi naslednjih treh izhodišč lahko razmišljamo v smeri pomena samopodobe, uravnave dražljajev in navezanosti. Nizek socialno ekonomski status družine pomeni tudi pri njenih članih nižjo samopodobo. Samopodoba posameznika igra pomembno vlogo pri delu na šolskem področju in pri spešnosti v življenju nasploh. Učinki negativne samopodobe so lahko naslednji:

1. temelječ na različnih sporočilih okolja mladi prestopnik ugotavlja, da v okolju ni sprejet in priljubljen;

2. pride do zaključka, da ne bo nikoli uspešen na družbeno sprejemljiv način, pri poskusih je neuspešen;

3. sprejme svojo vlogo in si reče »To sem jaz!« in pričakuje pomoč drugih. S sprejetjem nove vloge »To sem jaz«, se oddaljuje in se loči od drugih, ki upoštevajo družbene norme;

4. končno je njegovo mišljenje tako utrjeno, da ne bo mogel drugače uspeti in to predstavlja usodni trenutek, ko povratek na konvencionalni način delovanja v družbi skoraj ni več mogoč, saj je samopodoba spremenjena.

Vedenje posameznika je rezultat njegove notranje psihične strukture, vplivov okolja in lastne aktivnosti. Vedenje je posledica socialnega učenja. Enako kot družbeno primarno vedenje, je tudi kriminalno vedenje večinoma naučeno (izključujemo psihopate). Učenje poteka v socialni sredini, kjer posameznik dobiva potrditve za svoje vedenje ali pa je za tako vedenje kaznovan. Od pogojevanja je odvisno, ali bo določeno vedenje usahnilo ali se utrdilo. Pomembno pa je tudi, v kakšnem okolju posameznik živi — subkultura).

Prikaz teorije kriminalnega življenjskega stila je poskus pogleda na razvoj kriminalnega vedenja, predvsem povratniškega, s strani, ki kaže na mišljenje, predelavo informacij in interpretacijo vsebin, skladno z motivi, preteklimi izkušnjami, znanjem in pričakovanji, oseb, ki jim kriminaliteta predstavlja življanski stil.

Za zaključek se ustavimo še pri možnosti tretmana. Izhajajoč iz predpostavke, da je oseba s kriminalnim življenjskim stilom 'slaba', je temu primeren tudi ponujeni tretman za odpravo posamičnih kognitivnih vzorcev.

LITERATURA:

1. Adler, F., Mueller, G. O. W., Laufer, W. S.: *Criminology*, New York, London, Toronto, McGraw Hill 1991, 535 s.
2. Becker H. S.: *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York, Free Press, 1963.
3. Brown, W. K.: A Case study of Delinquency Devolution, *Criminal Justice and Behavior*, Sage Publications, London, 1981/4, s. 425—438.
4. Gilli, A. G.: *Kako se istražuje, vodič u društvenim istraživanjima*, Biblioteka Suvremena misao, Školska knjiga, Zagreb 1974.
5. Goffman, E.: *The Presentation of Self in Everyday Life*. A Doubleday Anchor Original, Garden City, New York 1959, 255 s.
6. Hyman, H. H.: *Interviewing in Social Research*, The University of Chicago Press, Chicago 1954.
7. Musek, J.: *Osebnost*, DDU Univerzum, Ljubljana 1982.
8. Mužić, V.: *Metodologija pedagoškog istraživanja*. Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo 1986.
9. Pečar, J.: *Neformalno nadzorstvo*, Kriminološki in sociološki pogledi, Radovljica, Didakta 1991, 400 s.
10. Pečjak, V.: *Nastajanje psihologije*, Ljubljana, DDU Univerzum 1983.
11. Pečjak, V.: *Psihologija spoznavanja*, Ljubljana, Državna založba Slovenije 1975.
12. Rokeach, M.: *The Nature of Human Values*, London, 1973, 438 s.
13. Ule, M.: *Socialna psihologija*, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1992, 396 s.
14. Walters, G. D.: *The Criminal Lifestyle, Paterns of Serious Criminal Conduct*, Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 1990, 224 s.
15. Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb 1981.
16. Yin R. K.: *Case Study Research, Design and Method*, Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 1989, 166 s.

Criminal Lifestyle — Motivation and Cognition

Gorazd Meško, Graduated social pedagogue for children with behaviour and personality disturbances, Research Assistant, Superior School for Internal Affairs, Kotnikova 8, Ljubljana, Slovenia.

The paper presents that part of G. D. Walter's theory of criminal lifestyle which concerns the rise of criminal lifestyle as a process. An important role in the formation of criminal lifestyle is played by secondarily organized motives and cognitive patterns. Secondarily organized motives develop through the process of social learning and experiences. Cognitive patterns consist of specific forms of perception, reception and processing of information about the environment and ourselves from the external world. The author of the paper has tested the theses of Walter's theory of criminal lifestyle by conducting interviews with recidivist prisoners in one of

the Slovene correctional institutions. After interviews with prisoners, it was established that secondarily organized motives which operate in prisoners are the following: anger/rebellion, power/control, excitement/pleasure, greed and cognition patterns of mollification, »cutoff«, entitlement, power orientation, sentimentality, superoptimism, cognitive indolence and discontinuity.

Key words: criminal career, criminal lifestyle, offenders, secondarily organized motives, cognitive patterns, inmates, research.

UDC 343.911, 343.95